

HET ZWEEDSE GEZIN: EEN ONDERZOEK NAAR AFZONDERING EN SOCIALE VER- ANDERING SEDERT 1880

orvar löfgren

Op 23, 24 en 25 maart j.l. werd aan de Universiteit van Essex de "International European Oral History Conference" gehouden. De Zweedse Orvar Löfgren deed daar verslag van het nog lopende onderzoek naar de verandering van gezinspatronen en huiselijk leven in de Zweedse samenleving gedurende de laatste honderd jaar, waar hij samen met nog een aantal mensen mee bezig is.

het onderzoeksproject: klasse en cultuur 1880-1980

Als Europees Etnoloog werk ik in een vakgebied dat een vreemde mengeling lijkt van antropologie, sociologie en sociale geschiedenis. Ons onderwerp is de bestudering van de Zweedse cultuur in heden en verleden, een onderzoek waarbij veldwerk en technieken van 'oral history' een belangrijke rol spelen.

Vroegere generaties van etnologen zijn bezig geweest met het onderzoeken van een snel desintegrerende boerenkultuur. Hun werk resulteerde in een omvangrijke collectie gegevens over boerentradities, voornamelijk in de vorm van vraaggesprekken, levensverhalen en antwoorden op enquêtes.

Deze etnologische archieven vormen het uitgangspunt van ons lopend project, dat de oorsprong van de cultuurvormen en levensstijl probeert te achterhalen van de sociale klassen, die het maatschappelijk leven gedurende de laatste honderd jaar hebben gedomineerd: de middenklasse en de arbeidersklasse. We hebben het project 'Culturele grenzen en klassengrenzen - Een onderzoek naar sociale veranderingen en culturele veranderingen in Zweden 1880-1980' genoemd. Wij willen enige belangrijke culturele aspecten van het dagelijkse leven analyseren: de polarisatie tussen werk en vrije tijd en tussen gezinsleven en publiek leven, evenals de manier waarop de nieuwe klassegrenzen

Ik begin met een korte uiteenzetting over het onderzoeksproject, waar deze studie een onderdeel van is, dat zich bezighoudt met een bredere analyse van de sociale en culturele veranderingen in het Zweedse dagelijkse leven.

Het project, dat wordt uitgevoerd door de 'Faculteit voor Europese Etnologie' van de universiteit van Lund, is voor een aanzienlijk deel gebaseerd op methoden van oral history.

Mijn bespreking van de gezinspatronen draait om een tweetal onderwerpen. Het eerste gedeelte van dit artikel gaat nader in op de nieuwe ideologie van gezin en privé-leven, die opkwam bij de Victoriaanse boven- en middenklasse. Het tweede gedeelte van dit artikel geeft aan hoe deze ideologie werd overgeheveld naar het leven van de arbeidersklasse tijdens de daaropvolgende decennia en in hoeverre onze huidige conceptie van gezin en leven in de privé-sfeer een product is van dit proces.

terug te herkennen zijn in de cultuur.

In Zweden is de industrialisatie en urbanisatie pas vrij laat op gang gekomen, aanzienlijk later dan in Groot Britannië. Dit geeft ons een goede gelegenheid om na te gaan hoe de traditionele vormen van het boerenleven vervangen werden door nieuwe levensstijlen en subculturen in het moderne Zweden.

Het eigenlijke onderzoek gebeurt op verschillende manieren. Voor de vroege periode baseren wij ons voornamelijk op geschreven materiaal en oudere verzamelingen van mondeling geschiedenisonderzoek. Er is uiteraard een overvloed aan geschreven materiaal uit de bovenlaag van de samenleving, zoals memoires, brievenverzamelingen, boeken over etiquette enz. Dit materiaal wordt aangevuld met interviews. De vroegere arbeidersklasse heeft minder geschreven bronnen achtergelaten, hetgeen een intensief veldonderzoek noodzakelijk maakt.

Bij onze vergelijking van de culturen van de middenklasse en arbeidersklasse zijn wij geïnteresseerd op welke wijze waardesystemen en wereldbeschouwingen werden ontwikkeld en gestructureerd. Daarom zijn wij fundamentele onderwerpen gaan onderzoeken, zoals het gebruik en de perceptie van tijd en ruimte, het besef van de sociale omgeving door het individu, de opvatting van "het goede leven", houdingen ten aanzien van rolpatronen tussen sekse en seksualiteit, besef van solidariteit en hiërarchie enzovoorts.

Door een historisch perspectief te gebruiken, proberen wij te tonen hoe dergelijke kernwaarden en fundamentele onderwerpen een uitvloeisel zijn van sociaal-economische veranderingen en hoe zij werden overgedragen in het dagelijkse leven. We hebben grote nadruk gelegd op de wijze waarop individuen worden gesocialiseerd, zodat zij deze kernwaarden en elementen van een wereldaanschuwing zien als een deel van de natuurlijke orde. Of kort gezegd: op welke wijze worden deze verinnerlijkt tijdens hun jeugd en tijdens de dagelijkse bezigheden later in hun leven.

Het project is nog geen jaar oud en de meeste resultaten zijn, zoals uit de hieronder volgende bespreking over de verandering in familie en

huiselijk leven zal blijken, voorlopig (2).

de noodzaak van een historisch perspectief

Er is een tijd geweest dat de geschiedenis van het gezin werd gezien als een betrekkelijk ongevaarlijk tijdverdrijf van cultuur-historici. De laatste jaren zijn veel onderzoekers, die het moderne gezin bestuderen, zich bewust geworden van de noodzaak hun onderzoekingen in een historisch perspectief te plaatsen. Alleen onderzoek naar de processen die hebben geleid tot de huidige gezinsstructuur en rolpatronen tussen de sekse kan ons inzicht verschaffen in het gezinsleven van nu.

Veel van de verschijnselen die vroegere sociologen zagen als een deel van de menselijke natuur, blijken een uitvloeisel te zijn van een historische ontwikkeling. Langzamerhand realiseerden men zich, dat begrippen als gezin, thuis, carrière, jeugd, liefde, vertrouwen en individualisme vroeger een andere waarde hadden of dat het recente culturele nieuwigheden waren. Door de bestaansgrond van deze begrippen in het verleden en in de samenleving te zoeken in plaats van in de menselijke aard en biologie, kan men nieuwe inzichten verkrijgen in het functioneren van het moderne gezin. Op deze wijze kan sociale geschiedenis een krachtig middel zijn tot beter begrip van het heden, het zou nieuwe inzichten kunnen bewerkstelligen.

Het probleem is natuurlijk dat veel aspecten van het gezinsleven moeilijk te reconstrueren zijn. Een onderzoek naar veranderingen in ouderschap, huiselijkheid of relaties tussen gezinsleden vereist nieuwe soorten van historische kennis. En hierbij zou de techniek van 'oral history' een belangrijk hulpmiddel kunnen worden.

Op het gebied van de geschiedenis van het gezin hebben we vaak te maken met activiteiten en gevoelens, die zelden zijn verwoord of bewust aanwezig waren, laat staan dat ze in de traditionele historische bronnen schriftelijk zijn vastgesteld.

De historicus, die zich bezighoudt met de geschiedenis van het gezin, heeft dus de moeilijke taak het onzichtbare zichtbaar te maken of het vanzelf-

sprekende in het dagelijks leven problematisch te maken. In ons onderzoeksproject hebben wij een uitdieping van het historisch perspectief als grote hulp ervaren in dit proces. Door de patronen van gezinsleven en ideologie van de huidige middenklasse te plaatsen tegenover de geheel andere levensstijl van de 19de-eeuws Zweedse boeren, worden de veranderingspatronen veel duidelijker.

de opkomst van het moderne gezin

Reizigers uit betere kringen, die de 19e-eeuwse plattelandsnederzettingen bezochten, waren vaak gechoqueerd door de houding van de boeren inzake huwelijk, gezinsleven en rolpatronen tussen de seksen. Zij hadden heel wat bezwaren: kinderen werden niet goed opgevoed, vrouwen gedroegen zich schaamteloos, huiselijkheid ontbrak en de waarden van privacy en fatsoen werden niet gerespecteerd.

Dergelijke bezwaren vertellen ons meer over de gezinsideologie van de stedelijke bourgeoisie dan over de boerenkultuur. Ze tonen echter ook een groter wordende culturele kloof aan in de 19e-eeuwse Zweedse samenleving.

Als de bezoekers van boerenwoningen klagen over het gebrek aan privacy en de ontoelaatbare mate van communaal leven, waarbij het hele huishouden (inclusief de gasten) slaapt, zich omkleedt, eet en werkt in dezelfde ruimte, moet deze klacht gezien worden tegen de achtergrond van een opkomende cultus van intimiteit en privacy bij de nieuwe middenklasse.

Deze cultus van het gezinsleven is een onderdeel van een cultureel programma van de bourgeoisie dat als doel had hun positie als de voorhoede en élite van de nieuwe industriële samenleving te versterken. De opkomende klasse van zakenlieden, ambtenaren en fabrieksdirecteuren had een cultureel kader nodig om haar sociale ambities te rechtvaardigen. De oude adel had dit probleem niet gekend. Hun positie aan de top van de sociale hiërarchie was een vaststaand gegeven. Zij waren nu eenmaal geboren om te regeren.

De nieuwe en heterogene klasse die nu in sociaal aanzien steeg, moest zijn toevlucht zoeken tot andere argu-

menten. Zij creëerden een ideologie, die gebaseerd was op persoonlijke bekwaamheid. Op grond van morele kwaliteiten, zoals ijver, rationaliteit, initiatief, omzichtigheid, soberheid en andere kenmerken van persoonlijke beschaving, zelfbeheersing en superioriteit, hadden de leden van de nieuwe klasse recht op macht en invloed. Door het ontwikkelen van deze wereldbeschouwing moest de stedelijke bourgeoisie zich niet alleen profileren ten opzichte van de grijze massa van arbeiders en boeren, maar ook ten opzichte van de oude adel, wier verkwistende en buitensporige levenswijze inferieur werd verklaard aan de spaarzaamheid en morele superioriteit van de nieuwe klasse.

In dit sociale en economische proces ontstond wat we nu meestal de cultuur van de middenklasse noemen. Tijdens het einde van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw werd deze ideologie een krachtig middel bij het vormen en handhaven van een nieuwe sociale structuur.

De subcultuur van de stedelijke bourgeoisie wordt bezeten door de behoefte aan grenzen, taboes, ontwijkingsrituelen en hiërarchie. Nieuwe scheidslijnen worden getrokken tussen publiek- en privé-leven, tussen werk en vrije tijd, tussen man en vrouw, en tussen de ene en de andere klasse. Een nieuw cultureel kader wordt ontwikkeld voor een samenleving, waar zowel productie als sociale relaties georganiseerd zijn op een totaal nieuwe wijze.

Een van de meest opvallende culturele aanpassingen aan deze economische en sociale verandering is de terugtrekking in het gezin en de huiselijke privacy die allerlei gedaanten aanneemt. Het echtpaar, de ouders en hun kinderen tekenen zich in de samenleving veel duidelijker af dan tijdens het pre-industriële tijdperk, toen de paternalistische huishouding en niet het biologische gezin de belangrijkste sociale groep was.

In dit veranderde sociale landschap, waar de interpersoonlijke relaties zich hebben gewijzigd, blijkt dat de sociale afstand veelal tot uitdrukking komt door een nieuwe nadruk op privacy en afzondering. Naarmate de verschillen tussen de klassen groeien, keren leden van de nieuwe middenklasse,

zoals welvarende boeren en handelaren, zich steeds meer af van het gemeenschapsleven, dat de patriarchale huishoudingen vroeger karakteriseert. Men kan zelfs een tijdschema voor deze ontwikkeling opstellen, door te onderzoeken wanneer er speciale slaapvertrekken werden gebouwd voor de knechten, wanneer ze niet langer dezelfde tafel mochten delen met het gezin tijdens de maaltijden, wanneer ze niet langer hun vrije tijd doorbrachten met leden van het gezin of niet meer werden uitgenodigd bij de bijeenkomsten van het gezin.

In het volgende zal ik enkele aspecten bespreken van deze nieuwe ideologie van het gezin en het huiselijk leven, zoals die zich manifesteerde in Zweden bij de welgestelden tijdens het Victoriaanse en Edwardiaanse tijdperk.

wij tweeën tegen de wereld

Het denkbeeld van het huiselijk leven als een privé-sfeer tegenover het publieke leven, is slechts één kant van de nieuwe gezinsideologie. Het idee van het liefdespaar en de nadruk op het ouderschap zijn twee andere voor de hand liggende aspecten.

Het begrip romantische liefde was uiteraard niets nieuws voor de negentiende eeuw, maar het idee dat de romantische liefde de belangrijkste band was, die man en vrouw bijeen hield, was wel een nieuwigheid.

Op dezelfde manier als het gezin zich terugtrok in de privé-sfeer van het huiselijk leven, zag men hoe het verliefde paar een afgesloten wereld van intimiteit voor zichzelf creëerde: wij tweeën tegen de rest, met gedeelde geheimen en een gezamenlijk doel. Deze verandering stond natuurlijk in verband met het feit dat het gezin niet langer een productie-eenheid vormde, waarin man, vrouw en kind bijeen werden gehouden door gemeenschappelijke arbeid en veelsoortige economische activiteiten. In het nieuwe productiesysteem, waar vader de verzorger en moeder de schakel naar het huiselijk leven wordt, waren nieuwe banden noodzakelijk om de familie bijeen te houden. In plaats van een nieuwe economische en pragmatische visie

op het huwelijk ontwikkelde zich een ideologie van liefde en sentiment. Het echtpaar en het gezin wordt vooral een emotionele eenheid. Binnen deze groep moesten vertrouwelijkheid en beslotenheid heersen of gecreëerd worden.

Opgroeïende kinderen van de middenklasse werden opgevoed met het idee te trouwen om de liefde (dit blijkt het duidelijkst uit de opvoeding van meisjes, wier belangrijkste carrière-mogelijkheid bestond in het vinden van de "ware Jacob").

Terugkerend naar de negentiende-eeuwse boerensamenleving valt het op, dat het echtpaar hier niet zo een duidelijke emotionele eenheid vormde. Getrouwde mannen en vrouwen waren sterk gebonden aan hun seksegenoten. We vinden eenzelfde tendens in de arbeidersgemeenschappen rond de eeuwwisseling. Het gezinsleven was beslist niet zo belangrijk en de vrije tijd werd buitenshuis doorgebracht met kennissen van het werk, burens en vrienden. In veel van deze milieus vinden wij een opvallende solidariteit tussen vrouwen. Vrouwen hadden een eigen sociaal leven en een getrouwde vrouw kon altijd rekenen op de hulp van andere vrouwen. Men kan hier dan ook nauwelijks spreken van een engverbonden twee-eenheid van man en vrouw, die zich verenigd hadden tegen de rest van de wereld.

Voor zowel boeren als arbeiders moet het romantisch gedrag van verloofden en getrouwden uit de middenklasse vreemd geleken hebben. Voor de meeste Zweedse boeren uit de negentiende eeuw was het ondenkbaar dat man en vrouw arm in arm konden lopen, elkaar omarmden en kusten in het openbaar.

Het idee van de romantische liefde en het intieme paar was voornamelijk een product van het huwelijksmodel dat bij de Victoriaanse bourgeoisie opgang deed.

Victoriaanse huwelijken van de middenklasse waren gewoonlijk asymmetrische verbintenissen. In de eerste plaats vindt men vaak een groot verschil in huwelijksleeftijd. Een man kon alleen trouwen wanneer hij een voldoende groot inkomen bezat om een geschikt huis te financieren en om vrouw, kinderen en op zijn minst één bediende te onderhouden. Idealiter kon hij pas trouwen als hij zich al een positie verworven had, en

dit betekende vaak dat hij vijf tot tien jaar ouder was dan zijn vrouw. Hij was een man van de wereld, die gewoonlijk een aantal jaren op zichzelf had gewoond. Hij was voldoende geïntegreerd in het publieke leven en in overeenstemming met de geldende dubbele moraal had hij meestal sexuele ervaringen voor zijn huwelijk gehad, zijn vrouw daarentegen werd veelal direct uit het beschermde leven van haar ouderlijk huis of kostschool gehaald. Haar kennis van het publieke leven was oppervlakkig en ze had slechts weinig mogelijkheden om een eigen identiteit te ontwikkelen. Vaak was ze meer meisje dan volwassen vrouw. Dit leidde haast tot een ouder-kindrelatie, waarbij de man zichzelf zag als beschermer en verzorger van de vrouw, die gezien werd als een fragiel schepsel, dat beschermd moest worden tegen de harde werkelijkheid van het openbare leven (zoals politieke of economische zaken). De vrouw daarentegen was opgevoed voor de rol van een verzorgende, emotionele, verplegende en liefhebbende vrouw en moeder. Voor haar moest de liefde en de huiselijkheid meer dan genoeg voldoening geven.

de huiselijke gezelligheid

De veranderde kijk op het huwelijk en gezin had als gevolg, dat huiselijkheid een veel belangrijker begrip werd. Thuis werd de plaats van het nieuwe vertrouwelijke gezinsleven en een eigen thuis opbouwen werd niet alleen een praktische maar ook een morele noodzaak. Als de ideale victoriaanse man het "thuis" moest onderhouden, dan moest zijn vrouw waken over dat "thuis" en de deugden van huiselijkheid. In deze periode werden begrippen als thuis en vrouwelijkheid, privacy en gevoelsleven onderling sterk verweven. Om de nieuwe definitie van de rolpatronen van de seksen beter te begrijpen moet men het begrip "thuis" en de waarden die het inhield nader bestuderen.

Het is duidelijk dat deze waarden deel uitmaken van het uit een groeien van privé- en publiek leven, van reproductie en productie in de nieuwe industriële samenleving. Om meer inzicht te krijgen in het begrip "thuis" moeten we ook onderzoeken waar het

tegenover staat. Een dergelijke tweedeling (op basis van het Zweedse materiaal) zou het volgende kunnen opleveren:

<u>privé-sfeer</u>	<u>publieke sfeer</u>
thuis	buitenshuis
vrije tijd	werktijd
persoonlijke en intieme contacten	niet-gezinsleden
vertrouwelijkheid	onpersoonlijke en anonieme contacten
liefde en wettige sexualiteit	onwettige sexualiteit
sentiment en irrationaliteit	rationaliteit en efficiëntie
moraliteit	immoraliteit
warmte, licht en gezelligheid, eenheid en harmonie	disharmonie en verdeeldheid
het natuurlijke en ongedwongen leven	de gekunstelde en onnatuurlijke wereld
ongecomplieerde wereld	gecomplieerde wereld

De sfeer van huiselijk en gezinsleven wordt een sfeer van reproductie waar andere morele en economische wetten gelden dan in de harde productiewereld buitenshuis. Huiselijk leven komt te staan voor emotionele waarden, voor liefde, bescherming, liefdevolle opvoeding, warmte en gezelligheid, waarden die niet in geld kunnen of mogen worden gemeten. Het is opvallend dat deze opsomming van waarden in publieke en privé-sfeer van het victoriaanse leven ook een nieuw model voor vrouwelijk en mannelijk gedrag weergeeft. Als we eenzelfde soort opsomming zouden maken, maar dan gebaseerd op verschillen tussen de seksen, dan blijkt dat de vrouw de waarden die verbonden worden met het beschermde en huiselijke leven, krijgt toegeschreven. Terwijl haar man uit de middenklasse rationeel, effectief, berekenend en op zijn carrière gericht moet zijn, moet zij liefdevol, eerder passief dan actief en meer een verzorgster van emotionele dan van materiële behoeften zijn.

Dit is uiteraard een zeer versimpeld model van de tegenstellingen tussen de nieuwe werelden van productie en reproductie, tussen man en vrouw,

maar het kan wel dienen als uitgangspunt voor een discussie.

Hoe werd deze nieuwe ideologie, deze polarisatie van het dagelijkse leven, overgebracht en op welke wijze werden kinderen opgevoed, zocht zij die als een normaal bestanddeel van hun kijk op de wereld te accepteren?

In de eerste plaats moeten we kijken naar de veranderingen van de materiële omgeving van het gezin. Zoals ik al aangaf onderstrepen de nieuwe huizenbouw en woninginrichting de grenzen tussen publieke en privé-sfeer. In de negentiende-eeuwse huizen van de welgestelden ziet men een groeiende nadruk op privacy en afzondering en een nieuwe ruimtelijke indeling van vertrouwelijkheid en afstand. "Sociale sluisen" in de vorm van ontvangstruimten (ontvangsthuis, spreek- en ontvangstkamer voor bezoekers) zorgen ervoor dat de vreemdeling of gast alleen toegang heeft tot het voortoneel van het huishouden. Gangen, overlopen en aparte deuren voorkomen, dat men door andermans slaapvertrekken moet gaan of dat men geconfronteerd wordt met huiselijke activiteiten achter de coulissen, zoals in de keuken of in vertrekken van het personeel. Het is nu mogelijk geworden om zich terug te trekken uit de buitenwereld en zich te onttrekken aan de aanwezigheid van andere personen door de deur achter zich te sluiten.

De geschiedenis van de slaapkamer is een goed voorbeeld van deze herindeling van de sociale ruimte. Het besef van een eigen en afgesloten slaapkamer was min of meer onbekend in het vroege negentiende-eeuwse Zweden. Zelfs in de betere kringen werden de slaapruijnten ook voor sociale activiteiten gebruikt. Door de groeiende nadruk op privacy en intimiteit van het getrouwde paar werd de kamer waar het bed stond, veranderd in slaapkamer. In de Victoriaanse tijd was deze gewoonlijk zover mogelijk van de ingang van het huis gelegen. Bovendien werd de slaapkamer de meest private ruimte van het huis, die slechts toegankelijk was voor het getrouwde paar. Hij was vaak anders gemeubileerd dan de overige vertrekken van het huis. De witheid van de muren, het gepolijste koper of mahoniehout van het grote tweepersonsbed onderstreepten de nieuwe symbolische

waarden van de kamer, een heiligdom voor de meest intieme relatie die er bestaat, die tussen man en vrouw, de ruimte waar de enige vorm van legitieme sexualiteit bedreven kon worden in totale afzondering, een kamer waar het echtpaar zich 's nachts kon terugtrekken om de gebeurtenissen van overdag te bespreken.

Dergelijke ruimtelijke herindelingen hebben ook een groot effect op de opvoeding. Ze dienden om de nieuwe grenzen en rituelen van overgang en afzondering duidelijk te maken. Kinderen werden geleerd deze grenzen te respecteren, nooit de slaapkamer van hun ouders of vaders studeerkamer binnen te gaan zonder toestemming. Zij konden ook zien hoe verschillend het leven in de privé- en publieke sfeer geregeld was. Denk aan vader die thuiskomt van zijn bureau, zijn zwarte kostuum verwisselt voor een makkelijk zittend fluwelen avondjasje, zijn leren hoge schoenen verwisselt voor een paar zachte sluffen. Elke avond kon het Victoriaanse kind getuige zijn van deze "rite de passage", die de efficiënte zakenman veranderde in Pa, de man van het gezin.

Al deze kleine rituelen, deze details van de huishouding, kleding, etiquettes en gedragsregels werden deel van een opvoedingsproces, dat voortdurend hetzelfde onderwerp benadrukt: het leven in de twee sferen verschilt...

de victoriaanse erfenis

De gezinsideologie en de werkelijke patronen van het gezinsleven van de Victoriaanse middenklasse kan alleen begrepen worden in relatie tot de klasseambities en klassepositie van de opkomende bourgeoisie in de negentiende eeuw. In dit sociale kader werden de rolpatronen tussen de seksen opnieuw omschreven, en werden nieuwe opvattingen van ouderschap, jeugd en huwelijksrelaties ontwikkeld, evenals een nieuwe visie op de waarden van huiselijk leven en de behoefte aan privacy.

Ik heb geprobeerd te tonen hoe de zorgvuldig ontwikkelde nieuwe sociale instituties, zoals de beschermde huisvrouw, het verliefde paar en de privacy van thuis gezien moeten worden

tegen de achtergrond van de gewijzigde sociaal-economische functies van het huwelijk en het gezin. Bovendien is het duidelijk dat een zekere materiële standaard nodig was om deze idealen in de praktijk te realiseren.

Achteraf bezien lijken de gezinsrituelen van de Victorianen in hun pompeus ingerichte huizen, onderhouden door zich uitslopende bedienden, zowel ver verwijderd als exoties. Anderzijds is het opvallend hoeveel wij geërfd hebben van deze subcultuur in termen van waarden en gewoontes. Men hoeft alleen maar terug te kijken naar zijn eigen opvoeding, om zich te realiseren, hoe krachtig deze culturele invloed geweest is in de twintigste eeuw.

Onze houding ten aanzien van seksualiteit en liefde, thuis en privacy, man en vrouw, zijn misschien nog steeds meer beïnvloed door deze Victoriaanse ideologie dan we durven toe te geven. Zo effectief zijn deze begrippen misschien wel verinnerlijkt dat velen ze voor waar en normaal aannemen, en het moeilijk vinden om culturen en historische situaties, waar interpersoonlijke relaties op andere wijze gestructureerd zijn, te begrijpen.

verburgerlijking van de arbeidersklasse

Waarom heeft deze Victoriaanse ideologie van het gezin en het huiselijk leven zo een opvallende culturele hegemonie gekregen in het begin van de twintigste eeuw? Hoe kon deze zo succesvol worden overgebracht op het leven van de arbeidersklasse, waar niet dezelfde materiële voorwaarden bestonden en waar zich volkomen andere tradities van gezinsleven hadden ontwikkeld?

Men kan, zoals soms wel wordt gedaan, deze culturele invloed niet verklaren in termen van nieuwe idealen of als een golf van culturele innovatie, die over het land en door de klasse heen speelde. Ook kunnen we het probleem niet reduceren tot de tamelijk banale verklaring, dat het slechts een kwestie is van een nieuwe economische en politieke elite, die haar ideologie oplegt aan de hulpeloze arbeidersklasse. We moeten de verscheidenheid van manieren, waarop deze nieuwe idealen overgedragen werden en op welke wijze zij

werden omgezet in dromen en aspiraties in de arbeidersklasse, nader beschouwen. Hieronder wil ik proberen enkele elementen van dit proces van culturele verandering aan te geven.

Laat ik beginnen met een korte schets van de sociale en economische situatie voorafgaande aan deze "verburgerlijking" van de arbeidersklasse. De laatste decennia van de negentiende eeuw vormden een periode van onrust en polarisatie in Zweden. De oude sociale structuur viel uiteen en de traditionele regels van hiërarchie, loyaliteit en sociale controle leken niet langer te functioneren.

De pre-industriële samenleving was gebaseerd op een sterk besef van stabiliteit en immobiliteit. Nu vormden zich nieuwe sociale groeperingen, en een snel groeiende arbeidersklasse werd gezien als een bedreiging van de oude sociale stabiliteit.

Er hing een sfeer van spanning en botsing van ideologiën. Voor degenen aan de top van de sociale ladder leek de situatie in veel opzichten beangsti-

gend. Een terugkeer naar de oude sociale orde was uiteraard onmogelijk, maar door welke sociale controle kon men een nieuwe stabiliteit creëren en chaos of radikale veranderingen voorkomen? Een nieuw moreel bindmiddel was nodig om een desintegrerende samenleving bijeen te houden.

In deze verontrustende situatie deed zich een nieuwe oplossing voor met betrekking tot groeiende sociale problemen. Als de arbeidersklasse nu maar gedisciplineerd kon worden of in de ban kon raken van de waarden van de middenklasse, als hun onrust en ambities naar binnen konden worden gekeerd naar het huiselijk leven en het gezin, zouden vele problemen zijn opgelost. De verandering moest meer moreel dan economisch zijn.

Argumenten als deze waren niet ongewoon bij het sociale en politieke establishment van deze periode, hoewel zij niet altijd even bewust onder woorden werden gebracht. De deugden van een stabiel gezinsleven en een huiselijke levensstijl werden niet alleen in parlementaire debatten en dagbladen en pamfletten weergegeven, maar ze voerden ook via andere kanalen, zoals school, sociale hervormingsprogramma's, van huishouding en opvoeding, campagnes, om properheid en huiselijkheid te bewerkstelligen. In de decennia rond de eeuwwisseling zien we het ideaal van het gelukkige gezin vrijwel overal aangegeven. Het verscheen in de populaire pers en in de stuiverromans, in advertenties, in de centsprenten enz. Zelf in zoölogische illustraties begonnen de dieren te verschijnen in gezinsverband, meer in overeenstemming met de Victoriaanse ideologie dan met de biologische werkelijkheid.

Een belangrijk deel van deze culturele campagne werd gericht op de vrouwen uit de arbeidersklasse. Een aantal welzijnsverenigingen had als hoofddoel de hervorming van het moederschap en het huisvrouw-zijn in de lagere klassen. Voor veel vrouwen uit de middenklasse werd deze missie een belangrijke roeping.

Het zou echter verkeerd zijn te spreken over een goed georganiseerde aanval met het vooropgezette doel de roerige arbeidersklasse te pacificeren of te verburgerlijken. Vele sociale hervormers zagen zichzelf als de missio-

narissen van het "goede leven", van modernisering en sociale ontwikkeling. Zij wilden huishouding en voedingsgewoonten verbeteren, of meer door-dachte methoden van kinderverzorging en hygiëne introduceren. Velen van hen waren er zich niet van bewust dat hun hervormingen een sterke morele boventoon hadden.

Om de effectiviteit van dit intensieve, maar wel subtiele, culturele bombardement te beoordelen, moeten wij het onderzoek naar het socialisatieproces uitbreiden naar allerlei soorten informele en verborgen boodschappen, niet alleen degene die worden overgebracht door de massamedia en de sociale interactie, maar ook diegene die ingebed zijn in de fysieke en materiële wereld, die het individu of het gezin omringt.

het streven naar respectabiliteit

We blijven echter geconfronteerd met de vraag waarom deze idealen zo gemakkelijk werden geaccepteerd in veel arbeidersmilieus. Eén belangrijk antwoord ligt in het feit dat zij deel uitmaakten van een andere boodschap, namelijk die van sociale mobiliteit door individuele verbetering. De droom van een betere toekomst voor zichzelf of voor de kinderen kreeg de betekenis van aspiraties naar het type respectabiliteit en prestige dat verbonden was met de waarden van de middenklasse. Om hogerop te komen moest men de culturele taal van de middenklasse beheersen. Voor vele arbeiders betekende sociale mobiliteit en sociaal prestige het hebben van een "fatsoenlijke" huisvrouw, die zorgde voor een "leuk" thuis, zich netjes gedragende kinderen en een "behoorlijk" sociaal leven. Deze drang naar respectabiliteit leidde ertoe dat veel arbeidersgezinnen een kamer inrichtten als speciale ontvangstkamer voor gasten, zelf als dat betekende dat sommige gezinsleden in de keuken moesten slapen. Het kon ook betekenen, dat men de informele sociale omgang, die karakteristiek was voor vele arbeidersmilieus, uit de weg ging en "zichzelf voor zichzelf" probeerde te houden.

Tijdens het begin van de twin-

tigste eeuw zag men een terugkeer naar het huis en de rol van huisvrouw voor veel vrouwen uit de arbeidersklasse die voorheen buitenshuis werkten. Met de nieuwe definiëring van huishouden, was er heel wat te doen voor een vrouw, als zij aan de middenklasse-normen van netheid wilde voldoen. De obsessie van de middenklasse met betrekking tot orde en netheid kon het huishouden makkelijk in een Sisyphus-arbeid veranderen: er was domweg geen grens te stellen aan de energie die je besteedde aan schoonmaken en opruimen (geen enkele zichzelf respecterende huisvrouw kon ooit tevreden zijn met haar huis).

De verspreiding van het nieuwe huisvrouw-ideaal werd bevorderd door het belangrijke feit dat het meest normale beroep voor meisjes uit de arbeidersklasse, het werken als hulp in de huishouding bij gezinnen uit de middenklasse was.

Herinneringen van mensen uit de arbeidersklasse uit de periode rond de Eerste Wereldoorlog bevestigen dikwijls dit beeld. Het was voornamelijk Moeder die meende dat zij haar kinderen "schoon en netjes" moest houden, en die zich verantwoordelijk voelde voor de sociale façade van het gezin en het huiselijk leven.

privacy en isolement

Als we het succes van de nieuwe ideologie van huiselijkheid en gezin pogen te verklaren, moeten we zowel deze dromen van mobiliteit en aspiraties naar respectabiliteit onderzoeken, als de verborgen angst om niet te voldoen aan de middenklasse normen, die zich in tal van alle-daagse situaties deed gelden.

Door de verhoogde levensstandaard werd het leven thuis ook attractiever. Echtparen uit de arbeidersklasse begonnen steeds meer tijd en energie te besteden aan het creëren van een intieme en gezellige sfeer in huis. Steeds meer tijd werd thuis doorgebracht in het gezin en als de tijden slecht waren of de buitenwereld wreder leek, werd het huiselijk leven het beschermde toevluchtsoord. Het gezin trok zich in zichzelf terug.

Empirisch kunnen wij dit proces op velerlei manieren analyseren. We kun-

nen bestuderen hoe de grenzen tussen privé en publieke sfeer opnieuw omschreven worden in de arbeidersklasse, hoe publieke activiteiten meer privé worden of de sociale omgang meer geformaliseerd en op het gezin gericht.

In de Zweedse samenleving ziet men hoe de onzichtbare luchtbel van privacy die het individu omgeeft, in de twintigste eeuw groeit, veelal zonder dat men bewust nadentkt over deze verandering. Veel oudere mensen praten nostalgisch over de solidariteit en het informele gedrag, dat het sociale leven in vroegere periodes karakteriseerde en verzochten dan: "De dingen zijn zo anders tegenwoordig. Ik weet echt niet waarom..."

Misschien lijkt dit probleem meer acuut in het hedendaagse Zweden, dat wel eens het meest geprivatiseerde land van alle westerse culturen is genoemd, maar dat maakt het zelfs nog belangrijker om de sociale geschiedenis van afzondering, isolement en eenzaamheid diepgaand te onderzoeken.

We kunnen proberen antwoorden te vinden op de vraag: "Wat precies probeer je buiten of binnen te sluiten als je de huisdeur dichtdoet?"

Voor noten: zie pagina 34.